

ИНТЕГРИРАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В УНИВЕРСИТЕТИТЕ: СТРАТЕГИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Гл.ас. д-р Калин Боянов

Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Настоящото изследване задълбочено анализира стратегиите и предизвикателствата, свързани с интеграцията на предприемаческото образование в университетските учебни програми. Приложената методология включва систематичен анализ на текущите практики и идентификация на основните пречки пред висшите учебни заведения. Основните нововъведения в този контекст включват внедряването на предприемачески курсове в различни факултети, създаването на менторски програми и бизнес инкубатори, както и установяването на партньорства с индустриалния сектор. Резултатите от изследването демонстрират, че мултидисциплинарният подход и практическото обучение значително подобряват уменията и професионалната реализация на студентите, като същевременно стимулират иновациите и икономическия растеж.

Ключови думи: предприемаческо образование; университетски програми; инкубатори; менторство; иновации

Въведение

В съвременния глобализиран и динамичен свят предприемаческото образование заема централно място в подготовката на бъдещите лидери и иноватори. То не само изгражда фундаментални бизнес умения, но също така насърчава критично и креативно мислене, които са съществени за успеха в съвременната икономика. Предприемаческото образование представлява систематизиран процес на обучение, който интегрира разнообразни педагогически методи и програми, насочени към развиване на специфични умения и компетенции, необходими за стартиране и управление на нови бизнес инициативи (Fayolle & Gailly 2008). Тази форма обхваща множество дисциплини, включително бизнес планиране, иновации, финансов мениджмънт, маркетинг, управление на проекти и лидерство. Основната цел е да подготви студентите не само за създаване на собствени предприятия, но и за ефективно участие и принос в съществуващите организации чрез внедряване на иновативно и предприемаческо мислене и практики.

Практическият компонент на предприемаческото образование е също от голямо значение. Включването на стажове, реални бизнес проекти, участие в инкубатори и акселератори дават възможност на студентите да приложат теоретичните си знания в реални условия, да работят в екип и да получават ценни обратни връзки от ментори и опитни професионалисти. В университетския контекст предприемаческите курсове и програми могат да бъдат внедрени в различни академични направления, включително инженерство, компютърни науки, изкуства и социални науки. Тази интердисциплинарна структура позволява на студентите да развият широк спектър от умения и да изградят професионални мрежи в разнообразни области.

С оглед на нарастващото значение на иновациите и технологиите в световната икономика, предприемаческото образование играе критична роля в подготовката на бъдещите генерации лидери и иноватори. То предоставя необходимите знания и инструменти, които позволяват на студентите да реализират своите идеи и да създават добавена стойност както за себе си, така и за обществото, като цяло.

Настоящата статия има за **цел** да извърши анализ и критическо изследване на стратегиите за интегриране на предприемаческото образование в университетските програми. Освен това тя се фокусира върху идентифицирането и оценяването на предизвикателствата, с които се сблъскват висшите учебни заведения по време на този процес на внедряване. Чрез изследване на съществуващите подходи и трудности стремежът е да се предложат конкретни препоръки и добри практики, които да улеснят университетите при адаптирането на техните учебни планове. Това, на свой ред, цели да подготви студентите по-ефективно за изискванията на съвременната икономика и общество.

Стратегии за интеграция на предприемаческото образование

Мултидисциплинарен подход

Включването на предприемачески курсове в различни факултети извън традиционното бизнес образование предоставя значителни предимства. За да постигне своите цели, образователната система трябва да осигури присъствието на адаптивни и ангажирани учители и администратори. Това включва създаването на благоприятни условия, които подпомагат развитието на личностните и професионалните умения на всички участници в образователния процес. Таблицата по-долу представя потенциалните ползи от предприемаческия модел на обучение.

Таблица

Потенциални ползи от предприемаческия модел на обучение	
Категория	Ползи
Личностно израстване	Самоинициативност, самостоятелност, състезателен дух, лична мотивация, отговорност
Образователни резултати	Базови икономически познания, финансова грамотност, критическо мислене, креативност
Професионална реализация	Адаптация към трудовия пазар, управление на проекти, стартиране на бизнес
Образователна система	Актуализиране на учебни планове, ефективни училищни общности, квалификация на учители
Социални ефекти	Интеграция на уязвими групи, намаляване на ранното отпадане, социална ангажираност

Източник: Съставена от автора

Съгласно съвременните изследвания и научни анализи, студентите от различни академични направления получават възможността да развият предприемаческо мислене и умения, които са изключително важни на съвременния пазар на труда. Например курсовете по предприемачество, внедрени в инженерните факултети, позволяват на студентите да съчетават техническите си знания с бизнес компетенции, като ги подготвят за разработване на иновативни продукти и услуги (Bosman & Duval-Couetil 2021). В изкуствата и хуманитарните науки се насърчават креативността и културното предприемачество, като се дава възможност да се развият нови форми на изкуство и културни проекти, които имат икономическа стойност и социално въздействие. Това интегриране на бизнес принципи в различни академични дисциплини създава широка основа за иновации и предприемачество, като развива умения като критическо мислене, решаване на проблеми и работа в екип. Университети като University of Cambridge, ETH Zurich и Technical University of Munich са известни с успешните си мултидисциплинарни предприемачески програми. Те обединяват студенти от различни дисциплини, като инженерство, науки и бизнес, за съвместна работа по проекти и стартиращи компании.

В България Софийският университет и Техническият университет – София, също предлагат курсове и семинари по предприемачество, които са достъпни за представители от всички факултети. Тези програми стимулират иновациите чрез създаване на предприемачески инкубатори и акселератори, които предоставят подкрепа и менторство за стартиращи проекти.

Ефективността и устойчивостта им зависят от няколко ключови фактора.

– Интегрирана учебна програма: учебни програми, които комбинират теоретични знания с практически опит.

– Менторство и подкрепа: осигуряване на менторство от опитни предприемачи и професионалисти.

– Ресурси и инфраструктура: достъп до ресурси като лаборатории, инкубатори и акселератори.

– Партньорства с индустрията: силни връзки с бизнеса и индустрията за подкрепа и реализация на студентски проекти.

За да се възприемат успешни практики от други страни, българските университети могат да осъществяват:

– обмен на опит и знания: сътрудничество с международни университети и участие в обменни програми;

– приложение на успешни модели: прилагане на доказани модели и методологии от водещи университети като Stanford. Станфордският университет предлага широк спектър от курсове и програми, насочени към предприемачество, включително Stanford Technology Ventures Program (STVP) и различни акселераторни програми;

– национални инициативи и политики: създаване на политики и програми на национално ниво за насърчаване на предприемаческото образование в мултидисциплинарен формат.

Интегрирането на предприемачески умения в различни специалности има дългосрочни положителни ефекти върху реализацията на завършилите, развитието на иновациите и предприемачеството в страната. Те са по-добре подготвени за динамичния пазар на труда и притежават умения, които им позволяват да създават нови бизнеси и да допринасят за растежа на съществуващите организации. Това също така стимулира иновациите и икономическия растеж на национално ниво, като създава благоприятна среда за предприемачество и новаторство.

Практически ориентирани програми

Практически ориентираните програми за предприемаческо образование се отличават с фокус върху реалния опит и приложението на теоретичните знания в практическа среда. Според съвременните академични изследвания тези програми включват стажове, практически проекти и активно взаимодействие с бизнес среди. Тази тема е особено болезнена за българската образователна система, където години наред се констатира проблемите в разминаването меж-

ду учебното съдържание и изискванията на пазара на труда. Представените основни характеристики подготвят студентите за реалността в бизнес света.

– Интерактивно обучение: изисква се участие в активни упражнения, казуси и симулации, които позволяват да се прилагат теоретичните знания на практика.

– Реални проекти: работата по проекти, предложени от компании, дава на студентите възможност да се сблъскат с реални бизнес ситуации и проблеми.

– Менторство: получават се насоки от опитни професионалисти и преподаватели, което обогатява тяхното обучение и развитие.

– Стажове: придобива се практически опит в реална бизнес среда, което помага да се развият важни умения и компетенции.

Тези програми подготвят студентите за бизнес средата чрез развиване на практически умения и разбиране на реалните бизнес процеси. Участието в тях подпомага процеса на изграждане на критично мислене, креативност и лидерски умения, които са особено необходими за успешна кариера в бизнеса.

Предимствата на студентските стажове в бизнес среда могат да се търсят в следните направления.

– Практически опит: придобиване на реални умения, които са ценни за бъдещите им работодатели.

– Мрежи и контакти: създават важни професионални връзки, които могат да помогнат в кариерното развитие.

– Кариерна ориентация: получават ясна представа за работната среда и индустрията, в която искат да работят.

– Баланс между работа и учене: студентите трябва да намерят баланс между академичните задължения и стажа.

Успешни модели на сътрудничество между учебните заведения и бизнес средите са следните.

– Партньорства с индустрията: университетите създават партньорства с водещи компании, които предоставят проекти и стажове за студентите.

– Инкубатори и акселератори: свързва се с платформа за развиване на собствени бизнес идеи с подкрепата на опитни ментори.

– Кооппрограми: комбинират учебните курсове със задължителни периоди на работа в индустрията.

Забележителен пример в това отношение е Stanford University: техните програми включват както интензивно сътрудничество с индустрията и менторство с успешни предприемачи, така и работа по реални проекти и взаимодействие с водещи бизнес лидери. Качеството на стажовете и практическите проекти играе ключова роля за развитието на предприемаческите умения на студентите. Когато се представят на достатъчно високо ниво, се предоставят задълбочено обучение и възможности за прилагане на наученото на практика. Те също така помагат на студентите да развият критически умения и увере-

ност, необходими за успешното им интегриране в бизнес средата (Bosman & Duval-Couetil 2021).

Водещите стратегии за подобряване на взаимодействието между учебните заведения и бизнес средите:

- систематично партньорство: разработване на дългосрочни партньорства с бизнеси, които предоставят непрекъснати възможности за студентите;

- координационни звена: създаване на офиси за координация на стажовете и практическите проекти;

- регулярна обратна връзка: провеждане на редовни срещи с партньорите от бизнеса за подобряване качеството на сътрудничеството. Нещо, което може да се каже, че липсва в българските университети.

Университетските инкубатори са друга водеща стратегия за интегриране на предприемаческото образование. Те са като плодородна почва за иновативни идеи, които чакат да бъдат развити. Предоставят необходимите ресурси, менторство и среда, в която студентите могат да превърнат своите концепции в успешни бизнес начинания. Тези инкубатори играят критична роля в изграждането на предприемаческа екосистема в университетите. Положителните ефекти от тях могат да се търсят в следното.

- Достъп до ресурси: университетските инкубатори предлагат достъп до офис пространство, технологии и лаборатории. Тези ресурси са жизненоважни за стартиране на нови проекти и компании.

- Менторство и насоки: осигуряват менторство от опитни професионалисти. Студентите получават насоки от експерти в различни индустрии, което им помага да избягват често срещани грешки и да ускорят растежа на своите начинания.

- Мрежи и контакти: чрез инкубаторите се дава възможност да се изградят ценни контакти. Те участват в събития и срещи с инвеститори, бизнес лидери и потенциални клиенти, което разширява техния професионален кръгзор.

- Финансови възможности: предлагат достъп до начален капитал и възможности за финансиране. Това включва грантове, стипендии и връзки с венчърни капиталисти, което улеснява студентите в намирането на необходимите финансови ресурси.

- Реална практика: участието в инкубатор предоставя на студентите реален опит в управлението на бизнес. Те научават как да разработват бизнес планове, да управляват проекти и да се справят с предизвикателства в реалния свят.

University of Cambridge – Cambridge Judge Business School's Entrepreneurship Centre е един от успешните примери (<https://www.jbs.cam.ac.uk/>). Този инкубатор е известен с подкрепата си за стартиращи компании. Той предоставя интензивни програми за обучение, менторство и достъп до мрежи от инвеститори и предприемачи. Cambridge Judge Entrepreneurship Centre помага за стартирането на множество успешни компании. Друго доказателство за ус-

пешното приложение на инкубаторите е Imperial College London – Imperial Enterprise Lab. Imperial Enterprise Lab предлага богата програма за студенти и изследователи, които искат да стартират собствени бизнеси. (<https://www.imperialenterpriselab.com/>). Инкубаторът предоставя финансиране, менторство и достъп до лаборатории и други ресурси. Успешни примери включват стартиращи компании в областта на медицинските технологии и зелените иновации. Забележителен пример е и ETH Zurich – ETH Pioneer Fellowship. (<https://www.opportunitiescircle.com/eth-pioneer-fellowship-in-switzerland/>). Програмата предоставя на студенти и изследователи финансиране и менторство за развитие на техните иновативни идеи. Тя създава много успешни стартиращи компании в областта на технологиите и инженерството, като предоставя необходимите ресурси и насоки за успех.

Партньорствата с бизнеса, от своя страна, са фундаментални за осъществяване на ефективни учебни програми в университетите. Те осигуряват на студентите не само академични знания, но и практически умения, необходими за успешната им реализация в реалния бизнес свят. Сътрудничеството играе ключова роля в подготовката на студентите за професионалната им кариера. Университетите установяват партньорства с местни и международни компании, които предоставят реални проекти и казуси. Тези проекти помагат на студентите да прилагат наученото на практика и да се подготвят за реалния бизнес свят. Менторството е като светлина в тунела за младите предприемачи. Опитни професионалисти предоставят ценни насоки и подкрепа. Те споделят своите знания и опит, което помага на студентите да избегнат често срещани грешки и да ускорят своя растеж. Гост-лекторите, от своя страна, вдъхновяват и мотивират с реални примери и истории от професионалния си опит. Представете си млад студент, който слуша вдъхновяваща история на успешен предприемач. Този момент може да промени живота му завинаги. Емоционалната връзка, създадена чрез менторство и лекции от гост-лектори, е безценна. Тя вдъхновява, мотивира и дава надежда. Тези партньорства не само подготвят студентите за професионалния им път, но и им дават вяра в собствените им възможности. Това трябва да бъде в по-голяма степен използвано в българските университети.

Трудности и предизвикателства пред интегриране на предприемаческото образование

Съпротива срещу промяна

Интеграцията на нови подходи в академичната среда често среща значителни предизвикателства. Те произтичат от присъщата консервативност на образователните институции. Това съпротивление може значително да затрудни въвеждането на иновации и нови методики в учебния процес. Академичните институции често действат като величествени кораби, трудно поддаващи се

на промени в курса. Преподавателите и администраторите са силно привързани към традициите и дългогодишните практики. Новите идеи и методологии обикновено се посрещат със скептицизъм и съпротива. Тази консервативност може да забави или дори да предотврати внедряването на иновации в учебните програми. Въвеждането на нови методи и подходи в образованието изисква значителни усилия и ресурси. Административните процеси често са сложни и бавни, а липсата на финансови ресурси може да попречи на реализацията на иновативни проекти. Освен това промяната в образователните подходи изисква и промяна в мисленето на преподавателите, което е труден и продължителен процес, често срещаш съпротива от страна на академичния персонал. Средата в университетите трябва да се превърне в катализатор за растеж и иновации, а не преграда за тях. За преодоляване на съпротивата към промяна е необходимо да се въведат програми за професионално развитие на преподавателите, включващи обучения и семинари, които насърчават приемането на нови методи. Пример за успешна интеграция на нови подходи е ETH Zurich, където преподавателите се обучават в иновативни методи за преподаване и оценяване. Друга възможност е създаването на иновационни хъбове, където преподаватели и студенти да експериментират с нови идеи. Например University of Cambridge има подобни инициативи, които насърчават сътрудничеството и иновациите в образованието.

Недостатъчни финансови ресурси

Редица проблеми се създават от невъзможността да се осигурят адекватни финансови средства за образователните институции в България. Проблемът може да попречи на проектирането на всеобхватни и иновативни учебни програми относно обучението по предприемачество, съответстващи на динамичното развитие на студентите и нуждите на пазара на труда. В списъка с ограничения е недостатъчното финансиране на обществени поръчки, което блокира закупуването на учебни материали, инструменти и технологии, необходими за ефективното предоставяне на предприемаческо обучение. Липсата на осигурено финансиране води до некачествени програми за подкрепа и наставничество на талантиливи и предприемачески настроени студенти за стаж и работа в мрежа, които по своето естество са в основата на развитието на предприемачески умения и начин на мислене. Създаването на партньорства наистина изисква финансиране – нещо, което може да не стане толкова лесно достъпно за образователните институции. С други думи, това е сериозен проблем при разработването и прилагането на програми за предприемаческо обучение в България, който ограничава техния мащаб, качество и въздействие върху студентите и общата предприемаческа екосистема.

Правителството поема своята отговорност в подкрепата на предприемаческото образование чрез политики като Плана за действие за предприемачество 2020. Този план е насочен към аспекта на предприемачеството, свързан с обра-

зованието и обучението, с цел да се подпомогнат растежът и развитието на нови предприятия. Подобряването на административния процес и създаването на благоприятна среда за предприемаческо образование в България също са негови цели. Освен това в рамките на Европа има засилена значимост за повишаване на осведомеността за предприемаческото мислене и компетентности в образователната система на ЕС. Допълнително, има усилия за разработване на методи, които подкрепят програмите за предприемаческо образование и схеми за насърчаването му. Държавите членки са подканени да включат предприемаческото образование в учебните си програми и да насърчат повече обучение на учители за придобиване на по-добри умения за преподаване на предприемачество. В допълнение, висшите учебни заведения, като Софийския университет „Св. Климент Охридски“, приемат философията за предаване на предприемаческо образование. Те предлагат курсове, които улавят истинската същност на предприемачеството като социално-икономическо явление и критична компетентност. Очакваните резултати от предприемаческото образование са насърчаване на инициативността и предприемаческите умения сред студентите по различни предмети и дейности. В момента съществуват силна подкрепа и насърчение за по-нататъшно предприемаческо образование от страна на правителствата както на национално, така и на европейско ниво чрез подкрепящи планове за действие и интеграция в учебните програми, обучение на учители и инициативи, разработени за развитие на предприемачески умения и компетентности сред студентите.

Сравнението на финансирането на предприемаческото образование в България с това в други страни показва някои важни особености.

1. Ниски инвестиции в образованието. България се сблъсква с предизвикателства, свързани с ниските инвестиции в образованието, което може да ограничи развитието на предприемаческото образование.

2. Несъответствие с нуждите на пазара на труда. Предприемаческото образование в България не отговаря напълно на нуждите на пазара на труда, което може да затрудни финансирането и успешното интегриране на програмите.

3. Наличие на успешни модели. Въпреки предизвикателствата в България се правят опити да се развият успешни модели за предприемаческо образование, които се възприемат от големи университети и имат за цел прехвърлянето на практически знания, обучение на потенциални предприемачи и анализ на въздействието на такива модели.

4. Насърчаване на социалното предприемачество. Има усилия за развитие на програми за социално предприемачество в спорта, които се финансират от Европейския съюз и имат за цел да подкрепят обучението на талантиви спортисти в партньорските страни.

Недостатъчна подкрепа за преподавателите

Основни пречки, които преподавателите срещат при внедряването на предприемачески курсове в университетските програми, са следните.

– Административни пречки: една от основните пречки е свързана с административните процедури и бюрокрацията в университетите. Преподавателите често се сблъскват с дълги и сложни процеси за одобрение на нови курсове и програми. Това може да включва множество стъпки за преглед и одобрение от различни комисии и ръководни органи в институцията. Бюрократичните процедури забавят прилагането на иновации и правят процеса на промяна труден и изтощителен.

– Липса на ресурси: липсата на финансови и материални ресурси е още една голяма пречка. Създаването и прилагането на нови предприемачески курсове изисква финансиране за материали, обучение на преподавателите и създаване на необходимата инфраструктура. Без достатъчна подкрепа от страна на университета, тези усилия често остават нереализирани или ограничени в обхвата си.

– Културна съпротива: културната съпротива сред академичния персонал също играе важна роля. Много преподаватели са привързани към традиционните методи на преподаване и са скептични към нововъведенията. Това скептицизъм може да бъде подсилен от липсата на опит или познания в областта на предприемачеството. Тези културни бариери затрудняват приемането и адаптацията на нови подходи в преподаването.

– Недостатъчна подкрепа за професионално развитие: много университети не предоставят адекватна подкрепа за професионалното развитие на преподавателите в областта на предприемачеството. Липсата на достъп до обучения, семинари и менторство ограничава възможностите на преподавателите да се запознаят с новите методики и да ги внедрят в своите курсове. Това води до недостатъчна подготовка и увереност сред преподавателите при преподаването на предприемачески дисциплини.

– Технологични предизвикателства: интеграцията на нови технологии в учебния процес е още една пречка. Голяма част от преподавателите не са запознати с новите технологични инструменти и платформи, които могат да подобрят преподаването на предприемачество. Техническите трудности и липсата на подходяща техническа поддръжка също могат да забавят или възпрепятстват интеграцията на иновативни методи на преподаване.

Подходящи методи за обучение и развитие на преподавателски умения в областта на предприемачеството могат да бъдат следните.

1. Обучения, ориентирани към практика: семинарите и работилниците са изключително ефективни методи за обучение, които се прилагат за подобряване на преподавателската работа. Този практически по своя характер обучителен метод е отделен от другите учебни методи, тъй като е доказано, че подобрява увереността и уменията на преподавателите в преподаването на предприемачески предмети (Neck et al. 2014.)

2. Менторство и коучинг: този тип наставничество не само подобрява про-

фесионалните умения на преподавателите, но също така ги мотивира и подтиква да прилагат нови методи в своите класове (Kuratko 2005).

3. Уебсайтове и онлайн курсове: уебсайтовете и онлайн курсовете предлагат гъвкави и достъпни възможности за професионално развитие. Тези курсове обхващат различни аспекти на предприемачеството, като бизнес планиране, финансиране на стартови предприятия и иновации. Интернет курсовете предоставят на участниците най-новите знания и подходи в тази област, което ги прави по-компетентни да ги преподават.

4. Обменни програми и международни конференции: тези програми и събития създават форум, през който идеи и опит могат да бъдат споделени между преподаватели от различни университети и култури. Участието в конференции като International Conference on Entrepreneurship Education (ICEE) или Global Consortium of Entrepreneurship Centers може да предостави ценни знания и контакти (Penaluna & Penaluna 2020)

5. Вътрешни университетски програми за професионално развитие: тези програми предлагат редовни семинари, работилници и дискусии, водени от най-добрите изследователи в областта. Целта е да се поощри постоянната култура на учене и развитие сред преподавателите.

Критерии за оценка на ефективността на предприемаческото образование

Измерването на успеха в предприемаческото образование се извършва чрез ясно дефиниране и идентифициране на подходящи ключови показатели за успех. Тези показатели създават рамка за оценка на ефективността на програмите и помагат да се определят области, в които е необходима допълнителна работа.

– Брой стартирани компании от завършилите студенти. Един от най-директните показатели за успешно предприемачество е броят на стартираните компании от завършилите студенти. Този показател дава конкретна количествена оценка на способността придобитите знания и умения да бъдат приложени на практика.

– Ниво на заетост и кариера след завършване. Високото равнище на заетост и успешната кариера в предприемачески позиции или във фирми с иновативно направление ясно демонстрират, че програмата обучава студенти по много добър начин за пазара на труда.

– Въздействие върху местната и националната икономика. Икономическото въздействие върху местната и националната икономика включва измерване приноса на стартираните компании към икономиката. Това може да включва създаването на нови работни места, генерирането на доходи и стимулирането на икономическия растеж. Икономическото въздействие е важен показател за дългосрочния успех на предприемаческите програми.

– Иновации и патенти. Броят на иновациите и на регистрираните патенти, които произлизат от предприемаческите програми, показва способността на

програмите да насърчават креативното мислене и технологичния напредък сред студентите.

– Удовлетвореност на студентите и преподавателите. Удовлетвореността на студентите и преподавателите от програмите е ключов показател за ефективността на програмите. Анкетите и интервютата предоставят много важна информация за качеството на обучението, методите на преподаване и общата атмосфера.

Тези ключови показатели за измерване на успеха помагат на университетите да оценяват и постоянно да подобряват своите програми, за да отговорят на потребностите на студентите и пазара.

Съвременните изследвания подчертават значимостта на предприемаческото образование за дългосрочното професионално развитие и успех на студентите. Това образование играе ключова роля в подготовката на младите хора за конкурентната и бързо променяща се бизнес среда. Предприемаческото образование спомага за усъвършенстване на критични умения и компетенции, необходими за успешно управление на бизнес. Сред тях са креативността, иновативното мислене, критическото мислене, управлението на проекти и лидерските умения. Изследванията показват, че студентите, завършили такива програми, са по-добре подготвени да стартират и управляват собствени предприятия и да се справят с предизвикателствата на предприемачеството (Fayolle & Gailly 2008; Neck et al. 2014). Значително се увеличават, възможностите за заетост и професионална реализация на завършилите студенти. Тези програми подготвят студентите по-добре за пазара на труда, като те намират работа по-бързо и често заемат по-високи позиции в компаниите. Много от тях успешно създават свои предприятия, което допринася за създаването на нови работни места и стимулира икономическия растеж. Предприемаческото образование има дългосрочен положителен ефект върху икономиката. Завършилите студенти, които стартират успешни бизнеси, допринасят за икономическия растеж чрез иновации, създаване на работни места и генериране на доходи. Тези ефекти се усещат както на местно, така и на национално ниво, стимулирайки икономическата активност и устойчивостта. Друг положителен ефект е развитието на устойчивост и адаптивност у студентите. Те се научават как да се справят с неуспехите и да намират иновативни решения на различни проблеми. Тези качества са от съществено значение за успеха в бързо променящата се бизнес среда. Студентите придобиват умения за управление на риска и адаптация към нови обстоятелства, което ги прави по-успешни в дългосрочен план. Освен професионалния успех предприемаческото образование оказва положително въздействие върху личностното израстване на студентите. Те развиват самоувереност, мотивация и предприемаческа култура, които ги стимулират да преследват своите цели и непрекъснато да се усъвършен-

стват. Това влияние върху личностното развитие се пренася и в други аспекти на техния живот, правейки ги по-ангажирани и проактивни граждани. Тези ефекти подчертават важността на предприемаческото образование като неотменна част от съвременното висше образование.

Препоръки за интегриране на предприемаческото образование в университетите

Интеграцията на предприемаческото образование в университетите изисква стратегически подход на национално ниво. Този подход трябва да се основава на добре дефинирани цели и ясни мерки за тяхното постигане. В следващите редове ще се представят ключовите препоръки за разработване на ефективни национални стратегии в тази област.

Разработване на национални стратегии

1. Създаване на ясна визия и цели

Националните стратегии трябва да започнат със създаването на ясна визия за ролята на предприемаческото образование в икономическото развитие на страната. Тази визия трябва да бъде подкрепена от конкретни цели, които да ръководят политиките и инициативите на национално ниво. За да бъдат тези цели ефективни, те трябва да бъдат измерими и реалистични.

2. Финансова подкрепа и стимули

Предприемаческото образование изисква значителни ресурси. Следователно националните стратегии трябва да включват механизми за финансова подкрепа. Това може да включва държавни субсидии, грантове и данъчни стимули за университети, които разработват и предлагат предприемачески курсове. Стабилното финансиране ще позволи на университетите да разработят висококачествени програми и да привлекат квалифицирани преподаватели.

3. Професионално развитие на преподавателите

Ефективното преподаване на предприемачество зависи от уменията и знанията на преподавателите. Затова е от съществено значение да се инвестира в тяхното професионално развитие. Националните стратегии трябва да включват програми за обучение и менторство на преподавателите, които да ги подготвят за преподаване на предприемачески курсове. Това може да включва обмен на опит с други университети и участие в международни конференции.

4. Интеграция на предприемачеството във всички дисциплини

За да се постигне широка и устойчива интеграция, предприемаческото образование трябва да бъде включено в учебните програми на всички факултети, а не само в бизнес училищата. Това ще позволи на студентите от различни специалности да развият предприемаческо мислене и умения, които могат да приложат в своите професионални области. Например инженерните и медицинските факултети могат да предложат курсове по иновации и технологично предприемачество.

5. Сътрудничество с бизнеса

Националните стратегии трябва да насърчават сътрудничеството между университетите и бизнес сектора. Това включва съвместни проекти, стажове и менторски програми, които да предоставят на студентите реален опит и възможности за практическо приложение на техните знания. Сътрудничеството с бизнеса също така помага за създаването на мрежи от контакти, които могат да бъдат полезни за бъдещите предприемачи.

Интеграцията на предприемаческото образование в университетите чрез национални стратегии е сложен, но жизненоважен процес. Само чрез изпълнението на тези препоръки е възможно да се постигне устойчиво и ефективно предприемаческо образование, което да подготви студентите за предизвикателствата на съвременния свят.

Заключение

Интеграцията на предприемаческото образование в университетите е от критично значение за подготовката на студентите за динамичната и конкурентна бизнес среда. Разработването на национални стратегии налага ясно формулирани цели, финансово подпомагане, професионално развитие на преподавателите, интеграция във всички академични дисциплини и сътрудничество с бизнес сектора. Въпреки това съществуват предизвикателства като консервативността на академичната среда, недостига на ресурси и сложните административни процеси, които могат да забавят или възпрепятстват иновациите в образованието. Предприемаческото образование играе ключова роля в съвременната икономика, формирайки уменията и нагласите, необходими за успех в различни професионални области. То стимулира иновативното мислене, устойчивостта и адаптивността, подготвяйки студентите да се справят с предизвикателствата на бързо променящия се свят. Освен това, това образование допринася за икономическия растеж чрез създаване на нови работни места и стимулиране на иновациите.

ЛИТЕРАТУРА

- ВАРАМЕЗОВ, Л. & ПАНТАЛЕЕВА, И., 2022. *Иновационен мениджмънт*. Свищов: Академично изд. „Ценов“.
- ВАСИЛЕВ, Д. 2021. *Предприемачеството: фундаментът на икономиката*. Достъпно на: <https://tavex.bg/predpriemachestvoto-fundamentut-naikonomikata/>.
- BOSMAN, L., & DUVAL-COUILLET, N., 2021. Integrating the Entrepreneurial Mindset Throughout Higher Education: A Case Application for the Industrial Engineering Classroom. *ASEE Virtual Annual Conference Content Access*.
- FAYOLLE, A., & GAILLY, B., 2008. From craft to science: Teaching models

- and learning processes in entrepreneurship education. *Journal of European Industrial Training*, vol.32, no. 7, pp. 569 – 593.
- INTERNATIONAL LABOUR OFFICE. 2023. *World Employment and Social Outlook Trends*, Geneva.
- KURATKO, D. F., 2005. The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 29, no. 5, pp. 577 – 598.
- NECK, H. M., GREENE, P. G., & BRUSH, C. G., 2014. *Teaching entrepreneurship: A practice-based approach*. Edward Elgar Publishing.
- PENALUNA, A., & PENALUNA, K., 2020. In search of entrepreneurial competencies: Peripheral vision and multidisciplinary inspiration. *Sade Journals*, vol. 35, Issue 4.
- TU, B., CHEN, Y., CHEUNG, S., HUANG, C., & HUANG, C., 2021. The effects of an innovative caregiver education program on knowledge of child development in China. *Children and Youth Services Review*, vol. 122, <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2021.105926>.
- VANKOV, D.; VANKOV, B., 2023. Entrepreneurship education 2-in-1: Helping young Bulgarians become more entrepreneurial in a 10-month parallel-group randomized trial. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, Springer, vol. 12, no. 1, pp. 1 – 23. DOI: 10.1186/s13731-023-00331-x.

REFERENCES

- BOSMAN, L., & DUVAL-COUEUIL, N., 2021. Integrating the Entrepreneurial Mindset Throughout Higher Education: A Case Application for the Industrial Engineering Classroom. *ASEE Virtual Annual Conference Content Access*.
- FAYOLLE, A., & GAILLY, B., 2008. From craft to science: Teaching models and learning processes in entrepreneurship education. *Journal of European Industrial Training*, vol. 32, no. 7, pp. 569 – 593.
- INTERNATIONAL LABOUR OFFICE. 2023. *World Employment and Social Outlook Trends*, Geneva.
- KURATKO, D. F., 2005. The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 29, no. 5, pp. 577 – 598.
- NECK, H. M., GREENE, P. G., & BRUSH, C. G., 2014. *Teaching entrepreneurship: A practice-based approach*. Edward Elgar Publishing.
- PENALUNA, A., & PENALUNA, K., 2020. In search of entrepreneurial competencies: Peripheral vision and multidisciplinary inspiration. *Sade Journals*, vol. 35, Issue 4.
- TU, B., CHEN, Y., CHEUNG, S., HUANG, C., & HUANG, C., 2021. The effects of an innovative caregiver education program on knowledge of

- child development in China. *Children and Youth Services Review*, vol. 122, <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2021.105926>.
- VANKOV, D.; VANKOV, B., 2023. Entrepreneurship education 2-in-1: Helping young Bulgarians become more entrepreneurial in a 10-month parallel-group randomized trial. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, Springer, vol. 12, no. 1, pp. 1 – 23. DOI: 10.1186/s13731-023-00331-x.
- VARAMEZOV, L., & PANTELEEVA, I., 2022. *Inovatsionen menidzhment*. Svishtov: AI Tsenov.
- VASILEV, D., 2021. *Predpriemachestvoto: fundamentut na ikonomikata*. <https://tavex.bg/predpriemachestvoto-fundamentut-naikonmikata/>.

Websites:

<https://www.jbs.cam.ac.uk/>

<https://www.imperialenterpriselab.com/>

<https://www.opportunitiescircle.com/eth-pioneer-fellowship-in-switzerland/>

INTEGRATING ENTREPRENEURIAL EDUCATION IN UNIVERSITIES: STRATEGIES AND CHALLENGES

Abstract The present study deeply analyzes the strategies and challenges related to the integration of entrepreneurial education into university curricula. The applied methodology includes a systematic analysis of current practices and the identification of the main obstacles faced by higher education institutions. Key innovations in this context include the implementation of entrepreneurial courses across various faculties, the creation of mentorship programs and business incubators, and the establishment of partnerships with the industrial sector. The results of the study demonstrate that a multidisciplinary approach and practical training significantly enhance students' skills and professional realisation while simultaneously stimulating innovation and economic growth.

Keywords: entrepreneurial education; university programs; incubators; mentorship innovation

✉ **Dr. Kalin Boyanov, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0009-0002-9837-677X

University of National and World Economy

Faculty of Management and Administration

Department of Public Administration

Sofia, Bulgaria

E-mail: kalin.boyanov@unwe.bg